

373.3(07)

B 43

Міністерство освіти України
Інститут змісту і методів навчання
Криворізький державний педагогічний інститут

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Навчальний посібник

В и п у с к 3

Київ - 1998

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМВІДНОСИН ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ

/І. Г. Л ю б а р/

За аналізом результатів археологічних, палеонтологічних, антропологічних, історичних та географічних досліджень у взаємовідносинах людини з природою вченими виділяються чотири періоди, кожний з яких характеризується особливостями цих стосунків й масштабами заподіяної довкіллю шкоди. Найбільш давній період /перший/ охоплює палеоліт, мезоліт і неоліт. Далекий наш предок у палеоліті збирав продукти лісу, поля, займався мисливством. У мезоліті з'являється рибальство, застосовуються більш досконалі знаряддя праці, виготовлені з каміння, кісток, дерева, рогу тощо. У період палеоліту близько 8-4 тис. років тому з'являється землеробство, скотарство, спорудження перших будинків, святилищ тощо. Такий спосіб життя і діяльність перших людей характеризувався незначним антропологічним впливом на довкілля.

Другий період взаємовідносин людини з природою припадає на час інтенсивного розвитку землеробства, скотарства, ремесел, будівництва міст тощо. Випаливалися ліси, розорювалися луки, застосовувалися перші хімічні речовини у землеробстві, військовій справі тощо. Це в свою чергу викликало різкі зміни у тваринному і рослинному світі.

Третій період взаємовідносин людини і природи припадає на час бурхливого розвитку природознавства, техніки, містобудування, винайдення парового двигуна, використанню електротехніки, атомної енергії тощо /XVIII ст. - перша половина XX ст./ . У цей час ведуться спустошливі війни, має місце хижацька експлуатація надр, лісів, водоймищ. Повсюдно панує ідея про невичерпність природних ресурсів, що й визначало поведінку людини.

Хижацьке використання природних багатств в цей період призвело до появи перших локальних та регіональних екологічних криз: розвиток глобального мілітаризму, виникла реальна загроза глобальної ядерної катастрофи, розмірів набуло забруднення повітря, ґрунтів, води, космосу.

Четвертий період припадає на другу половину XX ст. який характеризується розвитком глобальної екологічної кризи. Цьому періоду притаманне виникнення і посилення парникового ефекту, поява озоноривних дир, кислотних дощів, суперіндустріалізація, су-

пермілітаризація, суперхімізація, суперзабрудження усіх геосфер тощо. Це приводить до прогресування хвороб, зростання смертності. Хвороби серця, рак, СНІД та інфекційні захворювання за цей період забрали життя сотен мільйонів людей. Для цього /періоду/ є характерним і те, що виникають рухи за спасіння і охорону природи /1970-1980 рр./. З 80-х років спостерігається різка зміна ставлення людства до природи, в більшості країн світу приділяється належна увага екологічній освіті, набуває широкого розмаху громадський рух за охорону довкілля. Характерним для цього періоду /з 1980 р. по теперішній час/ є створення національних і міжнародних природоохоронних програм, що передбачають ресурсо-зберігаючі технології, розвиток альтернативних джерел енергії, дехімізації в господарюванні, виникнення "зелених" асоціацій, товариств тощо.

Загострення екологічної кризи триває і вчені вважають, що сьогодні якщо не вжити загальнопланетарних зусиль по охороні природи то найближчим часом життя на планеті опиниться під загрозою знищення.

Катастрофічним є екологічний стан в Україні. Лише в басейні Дніпра щорічно скидається близько 10 млрд м³ неочищених стічних вод, у яких містяться надмірні кількості амонійного та нітритного азоту, нафтопродуктів, фенолів, солей важких металів та хлор-органічних пестицидів. А дніпровською водою користується більше половини населення України. Як виявилось, великої шкоди "Дніпро-пров"ю завдало створення шістьох водосховищ, коли було затоплено майже 700 тис. га родючих заплавної землі /близько 2,2 % загальної площі України/. Знищені під водою сади та городи могли б давати щорічно 3-4 млн т фруктів та овочів, а інші землі - близько 1 млн т зерна. Економічна, енергетична та рибогосподарська вигода від створення водосховищ порівняно мізерна, й нині ці водойми - накопичувачі промислового та побутового бруду. Майже половина річного обсягу стоку Дніпра є забрудненою.

Страшні наслідки /не регіонального, а планетарного масштабу/ має аварія на ЧАЕС. З 1987 р. лише в Києві втричі збільшилася кількість онкологічних захворювань, у шість з половиною раз - захворювань ендокринної системи, в шість - крові, в 31 - органів дихання. Це - наслідки чорнобильської екологічної катастрофи.

Злочинна політика природокористування призвела до загибелі в Україні за останні 30 років близько 20 тис. малих річок, а ті,

що залишилися, – вкрай забруднені. В київських річках Либідь, Сирець, Нивка, Дарниця, Віта ГДЖ деситків шкідливих речовин перевищені в десятки та сотні разів. Забруднення атмосферного повітря в таких містах, як Запоріжжя, Макіївка, Лисиманськ, Дніпродзержинськ, у певних районах Києва, в багатьох інших промислових регіонах України досягло небезпечного для життя людини рівня, коли за відсутності вітру концентрація шкідливих хімічних речовин перевищує ГДЖ в 25–100 разів. Загалом у повітряний басейн України щороку викидається понад 20 млн т шкідливих речовин.

Видобування корисних копалин призвело до руйнації 226 тис. га господарських земель України /близько 1 % усієї площі республіки/, проте щорічно відбувається відчуження майже 100 тис. га під нові об'єкти забудови.

Тільки 1–2 % природних ресурсів використовується для виробництва продукції, 98 % – втрачається, накопичуючись у природному середовищі у вигляді відходів, причому кожні 12–15 років кількість відходів подвоюється.

Близько 4–5 % території країни втрачено після чорнобильської аварії внаслідок радіаційного забруднення земель, більшою частиною наших лісів користуватися не можна. Величезних збитків завдали господарству України необгрунтовані меліоративні заходи на півночі та півдні.

Протягом останнього десятиріччя стан здоров'я жителів України став катастрофічно погіршуватися, оскільки він нерозривно пов'язаний з порушеннями екологічної рівноваги та деградації довкілля а адаптація людини та всього живого має певні межі й потребує небагато більшого часу, ніж час антропогенних змін навколишнього середовища. Під серйозною загрозою – генофонд нації.

Усе згадане змусило людей переосмислити ставлення до природи, почати глибоке вивчення генезису та розвитку складних взаємозв'язків і процесів у навколишньому середовищі, шукати шляхи гармонізації взаємин людського суспільства та природи, збалансованого розвитку людства, в якому поєднуються інтереси подальшого технічного прогресу й захисту довкілля.

Л і т е р а т у р а :

1. Білявський Г. О. та ін. Основи загальної екології: Підручник. – К., 1993.

2. Основи соціоекології: Навчальний посібник /За ред. Г.О.Вачинського, Н.В.Беринци, В.Д.Бондаренка та ін. – К., 1995.